

הספריה לידיעת ארץ ישראל

כאשר ניגש ועד החברה העברית לחקירת א"י ועתיקותיה להוצאת הספריה הזאת לאור, היה לבם מהסס אם יוכלו למלאכה זו.

כתנאינו אנו בארץ לא דבר קל הוא לקיים מפעל ספרותי מדעי ממין זה, ומכמה בחינות. ראשית, מבחינת החומר – התוכן, שהוא סו"ס מצומצם בתחומי המדעים הקשורים בארץ: היסטוריה, ארכיאולוגיה, טופוגרפיה – בעבר; אנתרופולוגיה, אתנולוגיה, הווי כלכלי, חברתי ומדיני – בהווה. שנית, מבחינת מספקי החומר – המחברים, שהרי אין הישוב עשיר מדי בחוקרים מומחים למקצועות השונים שנזכרו לעיל. שלישית, מבחינת צורת החומר, היעלה ביד המחברים השונים להוציא מתחת ידם יצירה שתוכה יהיה רצוף תוכן מדעי מנופה וצורתה תהיה שווה לנפש כל קורא? ולבסוף, מבחינת הממון, אם אפשר יהיה להמשיך ברציפות מפעל זה, שלא נשקפה לו תקווה רבה להיות חי הנושא את עצמו בעיני כספים.

ונהנה את הבעיה האחרונה פתר לטובה "מוסד ביאליק". הקצבת המוסד הזה לצרכי הספריה ביחד עם פדיון הממכר (בעזרת סידור מיוחד עם הוצאת ר. מס) איפשרו לחברה לקיים את הספריה על ארבעה ספרים לשנה בלי להפסיד מכספי החברה.

ובהשקיפנו עתה לאחר שתי שנים ומעלה על הדרך בה עברנו יכולים אנו להגיד שגם מבחינות אחרות לא נכשלנו.

חמשת הספרים הכפולים שהוצאנו לאור (תרצ"ו, תרצ"ז ואחד לקראת שנת תרצ"ח) מהווים נכס ניכר בשדה ידיעת א"י.

התחלנו בספרו של מ. נרקיס, מטבעות ארץ ישראל: חלק א' – מטבעות היהודים (א/ב). ולא בכדי יחד עם המהנה מבחינה רוחנית, רצינו לתת במתנה לקהל הקוראים גם ספר מועיל. רבים הם מאספי המטבעות בא"י, ובראש ובראשונה – כמובן – מטבעות מקומיות. התכוונו לתת בידם ספר מדריך, שינחם בדרך האיסוף ובו יוכלו לעיין מדי פעם בפעם למען למצוא פשר דברים שנראו כסתומים בעיניהם. ולא הסתפק המחבר במגדיר יבש הממין ומדגים את המטבעות כשהן לעצמן ומבאר את הכתובות, הסימנים והסמלים שבהן, אלא השתדל לפחת רוח חיים וענין גם במקצוע זה, היבש לכאורה, עלידי צירוף פרקים מבארים, העוסקים בתולדות התפתחות רעיון המטבע כחליפי מסחר, מרצים את תולדות המטבע העברית בא"י ומתארים את מלאכת התכניקה של המטבע. ולא זו בלבד, אלא שלספר זה, שהוא בן 160 עמודים (בצרוף קטלוג מלא של מטבעות עבריות וביבליוגרפיה עשירה), וכולל ס' לוחות וטבלת א"ב, יש גם ערך מדעי; כי הידיעות על מטבעות א"י מפורזות במאמרים ובקטלוגים כלליים שונים, ואילו הספרים שייחדו את הדיבור בא"י עצמה ברובם עתיקי ימים הם. הספר הזה נסיון חוש לאסוף בחיבור אחד את כל מטבעות א"י על כל הידיעות החדשות שנצטברו במקצוע זה בשנים האחרונות. ובספרות המדעית העברית הריהו נסיון חלוצי, לאחר עבודתו הראשונה של רפאלי שנדפסה לפני שנים רבות. הספר השני (ג/ד) הוא פרי עטו של חוקר א"י ד"ר ב. מייזלר, תולדות המחקר הארכיאולוגי בארץ ישראל: חלק א' – עד שנת 1925. ספר זה

מגולל לפני הקורא, בהרצאה שוטפת ומושכת את הלב, את פרשת השתלשלותו של מחקר א"י החל מעקבות ההתענינות הארכיאולוגית המבצעים פה ושם בספרי התנ"ך ובספרות שלאחריו, ועבור בסקירה מהירה על פני ימי הביניים והעת החדשה – עד ימיהם של א. רובינסון האמריקני וא. מ. לונג היהודי הא"י, הפותחים את היכל המחקר המודרני: הראשון בין אומות העולם והשני – במחננו העברי. ומכאן ואילך הולך המחבר ומרצה בפרוטרוט את כל גילויי החקירה הטופוגרפית על פני שטח ארצנו והמחקר הארכיאולוגי בנבכי שכבות תליה וישוביה השונים, על כל גישושיהם של הראשונים וצעדי הקידמה הניכרים בעבודתם של האחרונים. עד שהוא מגיע אל שנת 1925, שהיתה נקודת מיפנה במחקרים אלה מכמה פנים. וזכות גדולה עמדה לו למחבר, שמבלי להכניס את הקורא בעובי פרטי פרטית של מציאות וחקירות, הוא מעמידו על עיקרי הדברים שנתגלו, הבעיות שנתעוררו והפיתרונות שהוצעו, נתבדו או נתאשרו, נתבקרו והועמדו על אמתם. גם ספר זה, שהוא בן 160 עמודים וצורפו אליו י"ח ציורים בגוף הכתב, ח' לוחות בסופו ומפה ארכיאולוגית של א"י, הוא ראשון ויחיד במינו בספרות המדעית, לא העברית בלבד, כי אם גם הכללית; כי עד עתה לא נעשה נסיון לסכם את תולדות המחקר הארכיאולוגי בארץ כנושא לעצמן; אם כי כל ספר הדן בארכיאולוגיה האית, ועל נושא זה נכתבה ספרות עשירה, מקדיש מקום-מה גם להשתלשלות ההיסטורית של בעיה זו.

בספר השלישי נספגה דרך חדשה בכיוון הספריה: דרך המונוגרפיה המקפת בעיה ידועה. ספרו של ד"ר א. שליט, המשטר הרומאי בארץ ישראל: חלק א' (ה/ו) הוא ראשון לסדרת מונוגרפיות ממין זה. וספר זה הוא חידוש בספריה גם מבחינה אחרת. שני הספרים הראשונים היו גם הם סיכומים חדשים לידיעות מפורזות במאמרים ובקבצים; ואולם ספר זה הוא מחקר חדש לגמרי בבעיה שעוד טרם טופל בה במדע לא בספרות הלועזית ואף לא בעברית. משום-כך אי אפשר היה שלא לסטות מן הדרך בה הלכנו בספרים הראשונים. מדי ההכרח היה להביא ביחד עם הרצאת המסקנות וההשערות גם את הנימוקים והחומר המדעי שיעליהם הושתתו מסקנות והשערות אלה. אך למען לא יהיה כל המנגנון המדעי הזה לטורח על הקורא המעיין, המתעניין בגופי הלכות בלא כל השקלא והטריא המנומקת, נדפס כל החומר הנוסף הזה במדור הערות מיוחד: המתעניין בהנמקה מפורטת ימצאנו שם, ואילו הדורש אל עצם המסקנות ללא התענינות בפרטים יקרא את הדברים ברהיטות. הספר הזה, שהוא רב איכות ורב כמות – בן 175 עמודים, ד' לוחות ומפת א"י המערבית בתקופת שילטון רומא וביזנץ (לפי מ. אבי יונה), מעביר לעיני הקורא העברי, בפרק הראשון, את גילגוליה של מדינת החשמונאים העצמאית למן בואה בעול רומא; כיצד נעשתה תחילה מדינה בת ברית שלא בטובתה וכיצד הפכה לאט, לאט לפרובינציה, ולאחר זמן נתחלקה לכמה פרובינציות, שלא נבראו אלא להשביע את תאוות ההון והשילטון של המטרופולין הרומאית. בשני הפרקים האחרים מדבר המחבר בחלוקה האדמיניסטרטיבית ובמשטר שהונהג בארץ על פקידיו ועל תפקידיהם. לגבי הקורא והחוקר העברים "נודעת לספר חשיבות יתרה, שכן אלה שוכחים לעתים קרובות – כדברי המחבר בהקדמתו – שהארץ הזאת היתה חלק בלתי נפרד של המדינה הרומאית, אשר תנאי קיומה המשפטיים והמדיניים היו תלויים ברשות הרומאית ובמשפט המדינה אשר לה. בה במידה שמרבים להדגיש את המקור העברי... מזלזלים בהשפעתם המכרעת של מוסדות המדינה הרומאית על האומה העברית בארץ ישראל – כאילו הארץ הזאת מחוץ לתחומי המדינה הרומאית היה מקומה!" ואם לא בא המחבר אלא להעמידנו על סכנת חד צדדיות זו – דיינו, על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת למחבר עלינו, שחידש לנו פרשה שלמה בתולדתה המשפטית של ארצנו בימי קדם.

ספר מילואים נאה ומועיל לספרו של ד"ר מייזר הוא הספר הרביעי של הספריה, שנכתב בידי הפרופ' ש. קליין, תולדות חקירת ארץ ישראל בספרות העברית והכללית (ח/ז). ספר זה עוסק באותו נושא גופו שבו עוסק גם ספרו של ד"ר מייזר, אלא מבחינה מיוחדת: רק באותו חלק של המחקר הנכלל בספרות

המוקדשת לחקירת א"י. הקורא העברי ימצא ענין רב מאוד בספר זה, מפני שהוא הראשון אשר סידר בהשתלשלות כרונולוגית את הספרות העברית על מחקר א"י: את החומר העשיר והרבוגני המפוזר בספרות התלמוד והמדרשים, את דברי המחקר הזה המצויים פה ושם בחיבורי המפרשים והפוסקים, את מבשר המחקר המדעי – ר' אשתורי הפרחי, שניצנץ ככוכב בודד בחשכת ספרות הצליינים ומבקרי הקברות ומקומות הקודש של ימי הביניים – הן העברית והן הלועזית; ואף בתקופה החדשה גילה המחקר כמה חיבורים בלתי נודעים בספרות מחקר הארץ בעברית. מבחינה זו, גם ספר זה בן 158 עמודים וה' לוחות, הוא חדש אשר לא היה כמוהו; כי בספרות הלועזית העשירה במקצוע זה כמעט אשר אין זכר לכל העבודה העברית הרבה בשדה מדע זה.

ולבסוף נעשה עוד ניסיון חדש בספריה זו: לכנס לאכסניה אחת מספר מחברים, ש'יצצו על בעיה ידועה מפנים שונות: כזה הוא הספר המסחר, התעשייה והמלאכה בארץ ישראל בימי קדם (קובץ מאמרים) (ט/י), שגידולו על שדה סמינריון אשר נערך מטעם החברה העברית לחקירת א"י ועתיקותיה בירושלים באביב תרצ"ז. הספר – שהוא בן 128 עמודים, ציור א' בגוף הכתב ו"א לוחות – פותח במבוא מאת העורך (ש. ייבין). שניה לו סקירתו של ד"ר ב. מייזלר על המסחר הבינלאומי בבבל ובאשור באלף הג' לפסה"נ, כי ראשוני הזרעים התרבותיים בארץ מרמזים על קשר אמיץ עם ארצות הפרת והחידקל. ולא עוד, אלא שלוחות כתבי היד החדשים שימרו עד היום את תעודות הכתב הראשונות העוסקות בעניני מסחר וכלכלה.

המאמר השני שבקובץ, שנכתב בידי ד"ר ע. בן-דור, דן ביחסי המסחר שבין ארץ כנען ובין מצרים באלפים השלישי והשני לפסה"נ. פרשת מפקנה ומעלנה של ארץ ישראל בתקופה זו מגוללת במאמר זה לכל פרטיה במידה שהיא ידועה לנו, והמחבר אסף וליקט את כל פרורי הידיעות ממחבואיהם בסתרי ספרים ותעודות.

אך לא על מצבה בלבד חיה ארצנו. גם אוצרות טבע לה משלה. על אחד האוצרות היקרים ביותר מרחיב את הדיבור בעל המאמר השלישי, הפרופ' נ. גליק. הוא, הוא שגלה כמה ממכרות המתכות בערבה וקבע תאריכים לזמני השימוש בכל המכרות; והוא אשר העלה את זוהר מלכות שלומה לפסגתה בהוכיחו מה היה בסיסה הכלכלי הבריא של תקופת פריחה זו בתולדותינו.

מבחינת התרבות העברית סימלי ביותר הוא המאמר הרביעי, מאמרו של פרופ' ש. קליין על תעשיית הנייר בארץ ישראל. ישראל ותורה ירדו כרוכים לעולם. צמח הפפירוס קדם לישראל בארץ, ואף לאחר שחרבו אחרוני יישובי היהודים הוסיף לצמוח בה. ועדיין הוא משגשג ופורח בביצות החולה. ואולם תעשיית נייר, כלומר סיפוק צרכיו של ישוב בן תרבות רוחנית, היתה קיימת בארץ רק בימי פריחתו של ישוב עברי עצמאי או לפחות אבסוגומי מבחינה תרבותית.

במאמר החמישי מגולל מר מ. אבי-יונה לפני הקורא את מערכת הכלכלה של ארצנו בתקופת "השלום הרומאי". ומעשה אבות סימן לבנים: מה אבותינו עיקר פרנסתם על החקלאות: חיטה ושמן זית, יין ותמרים, אפרסמון ודבש. אף אנו כן: פרדסי הדלים וכרמי יין, ירקות ופירות, וביע"ף של תנובה; ומה אבותינו נעזרו בתוצרת תעשיות בית: מחצלות ובדים, צביעה ובורסקאות וכיו"ב, אף אנו כמותם – תעשייה ועירה ותעשייה כבודה, הכל לפי המקום והתקופה.

ולאחרונה מקדיש מר מ. נרקיס מאמר קצר לאחד מענפי התעשייה הזעירה שבו הצטיינו היהודים תמיד: מלאכת המתכת. החל מבצלאל בן חור שעשה את מלאכתו באמונה ובאמנות בימי המשכן כפי סיפורי מסורתנו, ועד בצלאל בן-זמננו ששאף להעמיד יד ושם לאמני דורנו היהודים – אחד הוא החוט, והוא מתמשך ועובר בכל תפוצות הגולה: בערי ספרד, ובפרברי גליציה ובגיטאות תימן!

כל הספרים שיצאו לאור עד עתה עוסקים בפרקי עברה של הארץ; ואולם בתכנית להבא נכללים סדרים על פרקי ההווה: העדות היהודיות ובדלתי היהודיות שבארץ, הישוב במאה האחרונה וכיו"ב. כן נכללים בתכנית המשכי הספרים שרק כרכיהם הראשונים נדפסו עד עתה (נרקיס, מייזלר, שליט). מן הספרים שיתפרסמו בעתיד הקרוב ראוי לתשומת לב חיבורו של י. בן-צבי, מסע לארץ ישראל במאה ה"ז ("הנוסע האלמוני מליבורנו").

הספריה נערכת ע"י מר ש. ייבין (תל-אביב), מתוך התייעצות עם יתר חברי מערכת ה"ידיעות" הפרופ' ש. קליין וד"ר ב. מייזלר. האחרון השקיע גם מאמצים בצד התכני של ההוצאה, ויזכר לברכה גם מזכיר "מוסד ביאליק" מר מ. גורדון, אשר עזר הרבה לשוות על הספרים צורה יפה: שתהיה ההדפסה מהודרת, והניר משובח, והגלופות נאות והכריכה יאה לתוכן ולמוציאים לאור.

ועוד זכות אחת מעלה הספריה על עצמה: היא הצליחה לרכוש סביבה לא רק מלומדים מובהקים, שכבר יצאו להם מוניטים בעולם המדע, אלא גם חוג גדול של חוקרים צעירים בעלי מקצוע, העושים את מלאכתם ברצינות ובאמונה עם החברה העברית לחקירת א"י ועתיקותיה ועם קהל קוראיה.

* * *

הספרים נמכרים בהנחה גדולה לחברי החברה: 100 מא"י הכרך (תחת 175 מא"י כרכים א, ב, ג, ד, ז, ח, ט; ו-200 מא"י כרך ה ו). עתה תינתן הנחה נוספת של 10% לכל מי שירכוש את חמשת הכרכים בבת אחת, דהיינו 450 מא"י (תחת 500 מא"י).

כ"ג תשרי תרצ"ה.

בחברה העברית לחקירת א"י ועתיקותיה

בחדשים מאי – ספטמבר ש. ז. עסקה המשלחת הארכיאולוגית מטעם חברתנו בחשיפת שמנה מערכות-קברים גדולות בשיך אבריק. החפירות התנהלו גם בעונה זו על-ידי ד"ר ב. מייזלר, בעזרת ה"ה פ. בראדון וי. קפלן, בפענוח הכתובות היוניות נהנתה המשלחת מעזרתו של הד"ר מ. שובה, והצלומים נערכו על-ידי ה' ו. יסל וצלם מחלקת העתיקות ה' י. שווייג. — בעונה זו נתגלה בתוך הקטקומבות, המצטיינות גם מבחינה ארכיטקטית, חומר ציורי ואפיגראפי עשיר וחשוב, וכן חפצים וכלים. בחוברת הבאה של ה"ידיעות" תתפרסם סקירתו של הד"ר מייזלר על תוצאות החפירות, בלוית לוחות, ציורים ותכניות.

עונת החפירות השניה בשיך אבריק אופשרה על-ידי תרומות, שנתקבלו מאת סיר רוברט מונד (לונדון), מאת נדיב הרוצה בעילום שמו בחיפה, מ"מוסד ביאליק" וממתענינים בירושלים ובת"א. חברי ועדת המפעל הארכיאולוגי בשיך אבריק הם ה"ה י. בן-צבי, פרופ' דוד ילין, ד"ר ב. מייזלר, י. פרס, ד"ר מ. עליאש (גובר), פרופ' ש. קליין (יור) וד"ר מ. שובה.

במשך הקיץ ערכה החברה כמה הרצאות בירושלים. בחודש אב נתקיימה אספת החברה בירושלים, שבה הרצו ה"ה פרופ' נ. סלושץ, י. בן-צבי, ד"ר מייזלר וי. פרס. בחודש תשרי הרצה ה' י. בן-צבי על הנושא "הנוסע האלמוני מליבורנו"; פתח הפרופ' ש. קליין. כמו כן נערכו הרצאות על חפירות שיך אבריק בתל-אביב ובחיפה.

בקין נפתחה לשכת החברה בירושלים (רחוב בן-יהודה 1). מזכיר הלשכה הוא מר ב. ברנשטיין. באחת החוברות הבאות יתפרסם דו"ח מפורט על פעולות החברה וד"ח כספי מאת גובר הכבוד מר ז. ויצמן.

הועד המנהל.